

**FRAGMENTA  
ANTHROPOGNOSTICA.**

**Dissertatio inauguralis medica**

quam

annuente Inclita Facultate Medica

pro obtinendo

in Regia Scientiarum Universitate Hungarica

Medicinae Doctoris Gradu

conscripsit

**CAROLUS PATZEK.**



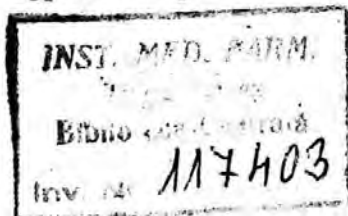
25843 C

*In Theses adnexas disputabitur in palatio Universitatis  
maiore Die 30 Mensis Martii hora 11-a 1833.*



**PESTHINI.**

*Typis. Josephi Beimel.*



01 JUN 2006

# Emberesmértető töredék,

mellyet

a tek. Pesti orvosi kar' engedelmével a  
Magyar királyi Egyetemen

orvos **Doctorrá** létekor

közre bocsátott

**PATZEK KÁROLY.**

γνώσει τον άνθρωπον.



## ELŐSZÓ.

Szokatlannak fogják talán némellyek találni, hogy egy fiatal orvos ily dolgot választott értekezése tárgyául, melly nem tartozik épen szorosán az orvosi tudományok körébe. Én pedig azt hiszem, az orvos tárgya az ember, egész értelmében véven ezen nagy jelentésű szót; 's e' szerint míg az emberről tanul, beszél, ír, tudománya' köréből nem távozott el az orvos. Psychologus légyen a' valódi orvos. De valamint az értzet esmérni tudó értelmes bányász a' hegy' külső idomjáról, 's kül talált kőnemeiről megtudja, hogy mi lappang annak mély üregében: szinte úgy gyanítja küloldalaról belsejét az embernek a' gya-

korolt vizsgáló. Ezt mondám : gyanítja, ne hogy bizonyossat látszassam állítani akarni.

Az egész értekezésnek psychologus tzélozása vagyon. Némelly részei pedig szorosabban érdeklik az orvost ; mint p. o. hol az emberfajtákról szólok, melly tárgy a' psychologia anthropologicus részéhez tartozik ; vagy, hol a' véralkatokról értekezem, melly tárgy ismét az anthropobionomiát illeti.

Gyakran előfordúlnak az orvosi tudományokban olly tárgyak, mellyeket lehetetlen jól felfognunk, ha többet nem foglalatoskodtunk az ember' külsejével. A' Cretinismus leírása, az úgy nevezett habitus apopleticus, phthisicus, nervosus, scrophulosus, a' facies hippocratica, a' tébolyodottak' artzvonásai' változása, 's t. az ember külrészei szorosabb esmérete, 's ezeknek leírásá-

ra fordított nagyobb 'szorgalom 's gyakorlás nélkül igen tökéletlenül érthetők.

A' Craniologia a' hóltak' agyvelejök vi'sgálásában már eddig is nem kevés sikerrel foglalatoskodott.

De ha az egésznek egyéb haszna sem volna, tagadhatlan még is az, hogy elménket élesíti, figyelmünket a' test' egyes részeire szegezi, 's szemeinket az okos látásban gyakorolja, 's így tehát a' jó semioticus' fő tulajdonit miveli.

Különben pedig miért ne lehessen orvosi tudományunkban is egy kevés belletristique? 's a' nélkül is igen nehéz és komoly pályánkon egy kis kelleme-tes, de hasznos tudományos mulatság tilos légyen é?

Hogy léssen olyan is, ki munkátskámát materialismussal vádolandja alig hihetem.

Az újabb szavakkal nem mindenütt éltem, 's többnyire német és deák jelentéseket is hozzájok tettem; nem hogy neologus lenni nem akarnék; de mivel-hogy igazán felvéve, 's egészen meghatározva még igen kevés új szó vagyon, és hogy kereken ki valljam: quia arduum est in tanta vocum ubertate seligere. —



## 1. §.

**S**emmi sem érdekesebb és vonzóbb az emberre nézve, mint az ember. Lehet e valóban vizsgálódásunknak az embernél nemesebb tárgya? az egyedül az Isten lenne; ő megfoghatatlan, 's e' helyett az ő képmása juttat a' vizsgálónak. Mi érzük magunkban ezen igazságot, és megerősítve találjuk minden embertársaink által. Mert a' ki mutatja magát, akár mozogjon az, akár szóljon, akár pedig munkálkodik, bizonyos légyen a' felől, hogy másoktól eszmélve (bewußt) vagy eszméletlenül megítéltetik. Eszméletlenül ez azon benyomatok (Eindrücke) által történik, mellyeket mások ébresztnek bennünk, és mellyeket mi vagy magunkba zárunk, vagy pedig másokkal is közlünk, több vagy kevesebb világossággal és teljességgel. De gyakran eszmélve is tesszük azt, gyakran épen készakarva; és ez tsak az eszesebbek, pallérozottabbak, és a' kitanultabbak tulajdona.

2. §. De minő a' különbség a' megítélés, és a' szájtátás között! Egy régi bölts ezt mondá: „Pythagoras más szemekkel nézi a' napot, mint Anaxagoras; amaz mint egy Istent, ez mint egy követ.“ A' pallérozatlan szájt 's szemet úgy tát az emberre, mint a' fűvész talán egy kődarabot néz; még neki arra, hogy jól és a' valót lássa szemei nintsenek. A' tsúfolónak tsak a' nevetéségre, a' mérges rágalmozónak hibákra,



a' mardosva fetsegő kávésnéninek tsupán bosszantó történetekre, a' közönséges alávaló kritikusknak egyedül fogvatkozások', 's gyenge oldalokra, az embergyűlölőnek tsak embertársai vétkeire vannak szemei fülei. Egyedül ama' ritka nyugodt, részrehajlatlan figyelmező, az embervizsgáló, ki utóbb emberesmérővé érik, lát mindent 's igazán. Kellemes, szép, hasznos és nemes a' valódi emberbiráló foglalatossága 's helyheztetése. Százszorta bődlog amaz irigylendő, kinek szerentseül jata, az embert igazán megesmérni!

3. §. Kétféle az ember; t. i. a' belső, szellemi (geistig) alagyatlan, (immateriell) és a' külső, testi, alagyos ember. Megvagyon eléggé bizonyitva az egyiknek a' másikba költsön befolyása. Ezt közelebb-ről vizsgálóra venni, itt nincs idő, sem hely. Kétféle lehet tehát az ember megbirálása is, t. i. szelleme, és teste' megbirálása. Az ember vizsgálot tsak a' szellemi ember tárgyazza. A' testről ő tsupán annyit von el, mennyi a' lélek megesméretére szolgál; a' többit a' festőre 's a' képfaragóra bizza.

4. §. Az ember szellemét először is gondolatiból esmerjük el, mellyeket ő szavak és tselekedetek által jelent ki. Az ember szelleme két fő tulajdonsággal bir: ő t. i. akar, és neki lehet; tehát: az akarással (das Wollen) vagy lélekkel (die Seele, das Herz) és a' tehetőséggel (das Vermögen) vagy szellemmel, szorosabb értelembé vévén ezen szót (der Geist im engerm Sinne, v. der Kopf).

5. §. Az akarás kétfélekép' külölheti magát, a' mint vagy alagyos, (materiell) vagy alagyatlan tár-

gyakra vétetik inkább. Az első ösztönök által külöli magát, mellyek utóbb kivánságokká (Begehrden) utóljára vágygá (Sucht keresély) fajulnak el. Illyenek p. o. az iszvágy (Trinksucht), a' bujaság, a' játszvágy (Spielsucht).

Azon akarás, mellynek tárgyai inkább alagyatlanok, hajlandóságnak nevezetik közönségesen, melly jobban kifejlödvén, és erősedvén indulattá (Leidenschaft szenvedély) lesz, p. o. irigység, gyűlölés, félelem, szerelem, harag, remény \*).

6. §. Az emberi szellem (a' tehetőség) gyakran azt megis teheti, mit a' lélek csak érez, kíván vagy akar. A' szellem tehetségei (Geistesfähigkeiten) léptőként nevedednek.

A' legalsó léptőt az értelem (intellectus) foglalja el; ez ad alagyványokat (materialien) az ítélőerőnek. melly valamely tételnek (Satz) vagy dolognak a' helyességét, és hijánosságait megismeri. A' fő szellemi erő az, melly valami dolog helyes megismerete után eltökélésre 's ennek véghezvitelére határoz minket.

A' megismeret (Erkenntniß) hová az emlékezet (a' már esmértnek megújított megismerete) is tartozik, különbözik: az első felfogásra (Aufpassen) gyorsaságra, tartósságra, a' valóságos vagy hív megörzésre, és kiterjedésére vagy a' sokaságra nézve. Az ítélő erő

\*) F. E. A. Heintz im Lehrbuch der Störungen des Seelenlebens 2c. Leipzig 1818/19 imig osztotta fel az ember tehetségeit: das Erkenntniß-Vermögen (Verstand und Vernunft) das Empfindungsvermögen (Gemüth: u. b. Begehrungsverm) (Wille) En a' közbülsőt fel osztottam, 's az utóbbikat szélesebb értelemben vettem.

inkább csak a' helyességben 's a' gyorsaságra nézve változik.

Az eltökéllés és a' véghezvivés, gyorsaságban, tartósságban, tzeleányosságban, és azon erőben a' mellyel történnek változók.

A' két elsőt megismerhetni a' beszéd által, az utóbbiakat ellenben egyedül a' tselekedet mutatja,

7. §. De másodsor az ember szellemét testéről is megismerhetjük. A' kik ezt tevék, ritkán figyelmeztek az egész testre, de csak többnyire ennek, az ő véleményök szerint legfontosabb részére ügyeltek. Nehányan az agy' formájában akarák az emberi szellemet megtapintani; mások kineekkinék ábrázatjában vélekedészele nényomait látni, olvasni; mások ismét a' tenyér felemelkedéseiből és barázdáiból gondolák a' lélek mélységét, és a' sors híhetőségét meghatározni; némelleyek a' kéz irat vonásaiból, karakter vonásokat következtettek; sokan, kivált a' vakok a' hangzatot tartják a' lélek tsalhatlan viszhangjának; vóltak, kik az állásra, a' testtartásra 's a' járásra ügyeltek különösen; végtére némelleyek 's meg kell vallanunk nem elmétlen férjfiak, az egyes részek, kisebb vagy nagyobb mértékben jelenlévő arányából következtettek a' belső őszvehangzásra.

8. §. Minde'féle ember megbirálásoknak és megismeréseknék az alapítói igyekeztek észrevételeiket és állításaikat megerősíteni. Nehányan az elmésebbek közzül egyes észrevételekről, és vizsgálódásokról tételkre, következtetésekre, állításokra lépdeltek, a' mellyeket utóbb őszvegyüjtöttek, őszveszerkeztettek, bizonyos köztételeket állítottak fel, 's ezekből aztán a'

különösebbeket következtették; vagy pedig ezeket amazoknak alárendelték; 's így alapítottak azután valóságos theóriákat.

9. §. Hogy egy, 's ugyan azon dolog' eme' külömbféle ágairól, egy pontos birálatot adhatnék, legalább közönségesen át kellene annak részeit vizsgálnom. De ez majdnem lehetetlen. Mert közölök némelly osztályok olly önkényesen állitattak fel, hogy ezek semmi-félekép sem valának szerkeztethetők, egy, valami systemához tsak némürészben hasonló rendbe. Mások p. o. a' hangzathól való megítélés, olly subjective vétetnek, hogy lehetetlen volt azokat szavakba foglalni, vagy érzékesen (jünftlich) előadni.

10. §. Éles elmű vizsgálók abban egyeznek meg, hogy egyenként mind félszeges (einseitig) itéleteket adnak; de helyesen öszveköttetve sokat megfejtének.

Mennél fontosabb azon műszer, vagy mennél szorosabbán van a' szellemi emberrel a' test' azon része, mellyből a' következtetések származtatnak, öszveköttve; annál fontosabb annak tanitmányja. Ezen tekintetből kitetszik, hogy a' koponyatudomány (Craniologia) és az artzjeltudomány (physiognomica) fent állanak; a' hang és a' hangzat (Ton und Stimme) fontosak; a' járás és az állás-mód (Gang und Stellung) több tulajdonságokat elárúlnak; az irat-alig van valami öszvefűggésben az ember belső tulajdonságaival; a' kézvonásai pedig épen semmit sem jelelnek.

11. §. Fontosabb, bizonyosabb, okosabb az embernek élő és holt (irott) szavairól 's annak tselekedeteiről való megítélése; de nehezebb és hosszasabb. Ha ez mege-

rősíti a' testről elvont (abstrahirt) következtetéseinket, akkor ezek helyesek; de ha ellenkezik velök, akkor öszveséggel és különösen sikeretlenek. Ez legyen amazoknak próbakövök. De éppen mivel ez őket gyakran bébizonyította, valók, és mint segéd eszközök ama' nehéz mesterséghez „hominem nosse“: közelebből való elmékedésünkre igen is méltók. Tsak azon kell lennünk, hogy uralkodó előítéletektől, nagyításoktól, mellyek nélkül ritkán szoktunk valamiben gyönyörködni, őrizkedjünk, azokat elkerüljük, megvessük.

12. §. Én először az ember' szemléltetéséről és megítéléséről általjában fogok szólni, és pedig úgy, hogy említést tévén az első benyomásról, mellyet mások bennünk okoznak, a' meglepésnél való figyelmezésről, minden ember sajátságáról; az ember-nem' és népei különbözőzéseire, és a' véralkatok (Temperament) leírása és megismerésére mehessek át. Ekkor röviden a' hangzatról fogok beszélni; ezek után az állás módról (Stellung) és a' járásról szólok. Említeni fogom továbbá a' ruhákból való megítélést; ezeknek utána az artzjeltudományról, 's végtére a' koponyatudományról fogok különösen 's valamivel bővebben értekezni. A' nevetséges, tenyérjel-mesterségről (cheiromantia) itt említés nem tétetik.

13. §. *Az első benyomás* (der erste Eindruck.) Semmi sem közönségesebb, mint hogy azok, kiket először láttunk, kikkel először beszéltünk, kiket először esmértünk meg, általunk megszólattatnak, és meg ítéltetnek, mintha már belső kép esmérnők őket. A' nagy csoport emigy gondolkozik magában, vagy elbizott tudatlansággal ekkép szól: ez az

ember ilyen vagy amollyan, ezek vagy amazok a' hibái vagy jó tulajdonsági. A' szerény és kételkedve figyelmező tsak ezt mondja: ilyennek, vagy amollyannak látszik, ezen vagy amaz oknál fogva gondolom ezt magamban. De mind a' mellett mindegyik még is tsak itél. Honnan van ez? Az első bényomás okozza ezen hírtelen ítéletet, azon bényomás, melyet az először látott ébresztett bennünk. Nagy és tagadhatlan annak ereje, oly nagy, hogy annak nyomai utóbbi vizsgálásunk épen ellenkező következése által sem töröltethetik el egészen. A' testi és szellemi fogyatkozások és jelességek először világosabban, szembetűnőbben és elevenebben tűnnek ki. Ez gyakran ugyan helyesen történik; de a' megjelentnek tettetés-mestersége azt sokszor megtudja módosítani, eltudja változtatni, vagy pedig egészen is el tudja rejteni. Azért tehát figyelemmel kell lennünk azon bényomások eránt, melyeket mások ébresztenek bennünk, de soha oly makatsan, hogy ezeket a' következéshben történt esetek által megzáfolyhatlannak tartsuk. Erre az első bényomásra kell figyelmezni különösen a' pallérozatlanoknál; ritkábban a' szép nemnél, mert alig hihető, mennyit hamisíthatnak ennél a' toilette, a' környülmények és az iparkodás. Szükség tenni következtetéseket, de egyszersmind azon kell lenni, hogy ezek a' folytatott vizsgálódás által utóbb megerősíttessenek, megtisztíttassanak. Rejthetetlen a' gyermekeknél az idegek eránt való érzelem.

14. §. A' meglepés, (die Überraschung.) Neki bátorodva, tetteve, elkészülve lép az ember többnyire először szemeinknek elibe, és gyakran a' gyakorlott

érzékeit is elámitja; azért, ha azt sejdited, többet higgy a' benyomásnak, mint következtetéseidnek, és kéméld ezeket olly pillantatokra, mellyekben a' tettetés lehetetlen. A' nem pallérozottak, és gyermekek mindég természeti köntösben és nyílt szivüek szoktak lenni. A' pallérozottaknál olly időt kell választani, a' midőn észrenemvetteknek vélik magokat, vagy midőn erősebb benyomások által nyomtattnak el, mintsem a' tettetes-vágy. A' magány olyan-nak mutatja az embert, a' millyen valósággal. A' beteg ágy, 's a' szenvedések, valamint artzairól, úgy magaviseletéről is levonják az álszint. Az indulatok a' legtsalfább tettetés-mesterséget is kifejtik. Ezek közzé tartozik leginkább a' harag és a' játék. A' haragosnak szája azzal telik meg, a' mi szivében lakozik, szinte olly nyílt a' börtől vidám is. De a' játéokban több erős indulatból álló keverék jelenik meg. Mert a' telhetetlen birtvágy mindég ott van, majd az irigység mutatja magát, majd a' félelem uralkodik; itt a' remény tsillog, ott pedig az öröm mámor-tsábitgat. Meg vagyok győződve a' félelől, hogy semmi sem tünteti az embert olly híven a' maga characterében, mint a' költséges, szokatlan, kétes játék. Nehez az efféle indulatoknak egymásra sebesen halmozódó változását tsendesesen eltűrni, melly indulatoknak mindenike magában képes, az embert porba tapodni, 's a' mellyek öszvesen az embert annyira elragadják, hogy tsak ön maga bőrében marad. Közön-ségesen tudva vagyon, hogy gondolkodó nevelők nevendékeiket a' játéknál leghamarább és legbizonyosabban esmerhetik ki. — Tettetés nélkül vannak továbbá az emberek tsekélyebbekkel, p. o. házbeliekkal való társalkodásban. Itt, a' házi körben a' legkülömbözőbb kör-

nyülmények között tartsa vagy tartassa szemmel a' figyelmes azt, kit igazán esmérni szeretne.

15. §. *A' sajáttság* (die Eigenthümlichkeiten) Fontos a' saját kihyilatkoztatások, és a' szerzett tulajdonságok között való különbözés. Vannak emberek, kik a' hallottat, olvasottat, történetet, szóval a' szerzettet, annyira tudják tulajdonokká tenni, és olly hiven ismét visszaadni, hogy saját portékájoknak látszik. Dele fucum manu strenuá. — Ide tartozik kivált mind az, mi a' készületlenségről és a' meglepésről mondatott. Váratlan és előre nem látott esetekben kell ezen szerzők, (acquistiores) tselekvésök módját megvi'sgálni; önkényes tárgyakra kell velök a' beszédet fordítani, és kitérni szokott ösvényökből. Szükség továbbá vi'sgálat alá venni gyermek - éveiket, nevelésöket, tanulmányaikat (Studien), eseteiket; és akkor majd kitünik, mennyivel tartoznak a' környülményeknek, és mi légyen valódi tulajdonjok.

16. §. *Az emberek' különbözése.* Minden embernek vannak individualis jegyei, mellyek által másoktól különböznek; mind a' mellett még is veszünk észre hasonlatosságokat, házinéptagok, nemzetségek, egész nemzetek, sőt még a' föld különbféle részeinek lakosai között is. Az utólsókat, t. i. a' földrészei lakosinak a' különbözéseit, az ember fajták neve alatt fogom először, később pedig nevezetesen magyar hazánk nemzetit, a' nemzeti különbség nevezete alatt leírni. A' külső különbözéssel össze van kötve különböző miveltségük is.



17. §. *Az ember Fajták* (Menschen Arten oder Rassen).

Az emberek Fajtákra való felosztásának a' legjobbika még mindég az, mellyet Blumenbach J. Fr. alapított \*), ki a' föld öt részével meglehetősen megegyező öt fajtát állit, t. i. a' Kaukazuosit, Mongolit, Amerikait, Malajit, és a' Szeretsen fajtát. Legelső a' Kaukazi, 's ezt lehet az eredetinek venni. \*\*) Ennél vagyon Campernek leg nagyobb ábrázat-szegelete (Ezen szegetet két vonal teszi, az egyik a' homlok legfelső részéről, a' felső álltsontig, a' másik a' felső álltsont közepéről a' kül haljáraton keresztül menvén). Mennél nagyobb ezen szeget, annál tökéletesebb a' fej. A' mongoli és az amerikai, különösen a' koponya, és az egész test, lenyomult formája miatt, nevezetesek. A' szeretsen pedig, és a' malaji, az öszvenyomult formák miatt.

Annak bébizonyítására, hogy mennyit tehet az éghajlat a' forma változására nézve, előhozom a' szélső különbözőseket (extrema). Egy igen hideg tartományban a' test kifejlődése hátráltatik, öszvehúzódik; azon részek, mellyek távol esnek a' szívtől, és mellyek könnyen elfagynának, megrövidülnek. A' test-alkat megköptzösödik, a' nyak megkurtul, az orr megrövidül és meglapul, a' vállak előre húzódnak, a' szemek viszsanyomulnak, a' mely és a' fej hátúlja nagyobbodnak.

Hévtartományokban másként van a' dolog. Itt a' nap a' szemekre erősen hat, azért is a' szempilla fel-

\*) De generis humani varietate nativa. Diss. Göttingae 1776. Leibnitz, Linnè, Buffon, Goldschmidt, Zimmermann, Erxleben, Metzger, Cuvier, Rudolphi 's a' t. másként osztották fel az ember fajtákat.

\*\*) Dvornik 's mások a' szeretsent.

vonul, 's egyszersmind a' pofákat és a' száját is felhuzza. Innen jön, hogy az ottlakók kifordított, pöffedt ajkuak. Az orr megkurtul, megszélesedik, és megvastagodik, mintha a' vékony és igen kiálló könnyen elszáradhatnék.

Mérsékelt éghajlat alatt ez mind a' két felől egyenlőségre lép.

Mennyi befolyással légyen az éghajlat, a' vidék fekvése, az emberek eledelök 's. a' t. az ember testi lelki kifejlődésére; eléggé bébizonyítják a' nyomorult Cretinek. \*)

18. §. Lássuk már egyenként az emberfajtákat.

1. *A' Kaukazi fajta.* Ezt inkább Europeanak lehetne nevezni, minthogy a' világ ezen része legtöbb lakosi ide tartoznak. Ezeknél tatáltatik: fejér veres (dél felé inkább barnás - sárga) bőr, piros ajkakkal; (az alsó valamennyivel dagadtabb) tojásdad ábrázat; barna vagy szőke, ritkábban fekete hajjal, domboru homlokkal; (Camper ábrázat szöglete  $80^\circ$  —  $90^\circ$ ) a' járomtsontok keveset állanak ki; hosszas keskeny orr;

\*) Ezek Salzburg, Tyrol, Savoyen, Piemont, Vallis tartományok' egészségtelen mély völgyeknek lakosi, 's szép hazánk Csalóköz szigetének némely helységein is találhatók. Testök törpe, dagadt, sápadt; fejök felette nagy, orcájok alig hasonló emberéhez, tagjaik idomtalanok; lelkök bosszus 's tsak állati érzésekkel bir; szellemi tehetségeik majdnem egészen elenyésztek 's a' t.

Lásd bővebben: *J. S. Akermann über die Cretinen.* Gotha. 1790. 8. *Jos. und Carl Wenzel, über d. Cretinismus.* Wien. 1802. 8. *J. Foderé, traite du goitre et du crétinisme.* Paris. An. VIII. 8. *F. Sersburg der Cretinismus etc.* Würzburg. 1825. 8. (mit 4 Litogr.)

függőleges (perpendicularis) fogak; kerekded áll; minden részek szépen összeegyeznek; az izomerő kitünő; felséges szellemi tehetségek; a' legnagyobb miveltség; ez a' többiek felett uralkodik.

2. *A' Mongol fajtát*, (ezt A'siainak lehet nevezni) ezek bélyegzik: kis termet; rövid tagok; tsunya sárga bőr; egy kevéssé rövid, fekete, erős haj; ritka szakál; szegletes fej; széles lapos ábrázat; Camper ábrázat szeglete  $75^\circ$ ; lapos, visszanyomult homlok; kitsiny, tompa, lapos orr; kiálló járomtsontok; kitsiny, egymástól távoli szemek; sima bőr; tsekély izomerő. A' szellemi adományok középszerűek. Soknál p. o. a' Chinaiaknál a' miveltség régi, de nem haladó.

3. *Az Amerikai fajta*. Rézszínű, ritkás fekete, vékony, egyenes haj; ritka vagy semmi szakál; széles nem lapos ábrázat; erősen kifejlődött artz vonások, rövid, ferdén lefelé futó homlok; a' felső áll, és a' járomtsontok kiálló; nem igen kiálló, inkább öszve nyomult hosszú orr. Ezek pallerozhatók, tartósak.

4. *A' Malaj fajta*. (Australia szigeteinek legtöbb lakosi) Az ehez tartozók barnák, fekete, sűrű, göndör, vékony hajuak, keskeny fejüek, kiálló kerek homlokuak, széles lapos orruak, nagyszájúak, kiálló álltsontuak. Ezek vadak, erősök.

5. *A' Szeretsen fajta*. (Afrika' lakosai) Az ide számítottak többnyire fekete barnák; rövid, fekete, göndör gypjas hajúak. Fejök mind a' két oldalról öszve nyomult (Camper ábrázat szeglete  $70^\circ$ ) Lapos, visszanyomult homlok; igen kiálló járomtsontok; visszanyomult áll; igen nagy, széles, ferdefogak; ragyogó fekete szemek, de nem igen nyiltak; nagy, széles, lapos orr, tágas orrlyukakkal; keskeny medentze,

erős vállak. Ezek pallérozatlanok, nyersek, mér-  
gesek. \*)

19. §. *Nemzeti különbség* (National Unterschied.)  
Rövidség okáért elmellőzöm az Európai nemzetek-  
nek egymástól különböztető jegyeit; ámbár szinte  
úgy tagadhatatlanok, mint érdekesek; (interessant)  
és csak mindjárt magyar ország nemzeti bélyegei-  
hez megyek által. Bár hány nemzet lakja magyar  
országot, mind a' mellett még is mindenik külö-  
m-bözik a' másiktól, nem csak nyelve (mostig!) pal-  
lérozódása, erköltsei, élete-módja; de valóban kül-  
seje által is.

Tsak a' nagyobb számmal lévőket és az erede-  
tiebbeket akarom előhozni. \*\*)

\*) Ezen emberfajtsk' egymással való közösülés által történ-  
nek más kisebb, mellékes, ehez vagy amaz emberfajta-  
hoz közelítő emberfajzatok (Abarten). A' szorgosan gyűjtő  
és eszesen rendelő Blumenbach (de gen. hum. variet. nat.  
ed. 3. §. 46. 47. p. 137.) szerint:

Creoli - mind két Indiában Európaiaktól születtek.

Mulati - apja Európai, anyja szeretsen.

Mestissi - apja Európai, anyja Indus.

Mestindi, v. Metifi v. Mameluoki - apja Európai anyja  
Amerikai.

Tambi, Lobi, Curibocae, kabugli - apja szeretsen, anyja  
Amerikai.

Casqui - apja anyja Mulata.

Tercerones, Morisci - apja (v. anyja) Európai, anyja (v.  
apja) Mulata.

Cabri, Griffi, Zambi de Mulata-szeretsen és Mulata szülők.

Castissi - Európai és keletindiai Mestissi szülöktől.

Quarterones, Quatralvi - Európai és Amerikai Mestissiektől.

's a' t. 's a' t.

\*\*) Az Oláhokat keveset esmervén, kihagytam 's Czigány-

1.) A' *Magyar*, (lakik a' sikságon, ritkábban városokban.) Inkább kitsiny, mint nagy, tömött testü; erős széles vállú, barna hajú, szemü, bőrü; ábrázatja széles, egy kevéssé lapos; járom tsontjai egy keveset kiállók; orra gyakorta görbe, gyakran egy keveset lapos; homloka kitsiny; szemei nem nagyok; alsó végtagjai gyakran befelé görbültek. Az asszonyok többnyire kövérek. Bajusszok pödrött. A' magyar lassan beszél, nyújtja a' szót, kemény, nagy hangalszól. Ó vendégszerető, büszke, tsendes, szegény.

2. A' *Tótok*, (a' hegyek lakosai; sikságon lakó gyarmataik már inkább hasonlítanak a' magyarokhoz) Hosszúk, keskenyek, szökék, sápadtak, kék szemüek; nyakok vékony, fejük előre hajult; orrok rövid, egyenes; (leányaik gyakran regulás szépek) homlokok egyenes, hajok hosszú, lankadt; bajuszok lefelé növé, nyirt. Járások bizonytalan, tétovázó; beszédjük gyengébb, sebesebb mint a' magyaré; idegen nyelveket könnyen tanulnak, a' magokét szégyenlik. Szegények, megelégedettek, jószívüek, danolásra hajlandók.

3. A' *Németek*, (városokban számosak) nagyok, soványok, erősek, hosszas képüek, hosszú orruak; felső álltsontjuk rövid; szájok tátott, (a' tobákszivástól dugott orrok miatt) és nagy. Asszonyaik gyakran veresek. Szavok kiáltó; beszédjük nyúlt. Félénkek, betsületesek, munkások, gazdagok. Gyermekek számos.

---

a'ink' charakteristikus külsejüket, tsékély számok miatt nem tettem ide.

4. *A' Rántzok*, (nagyobbára a' déli sikságot lakják) nagyok erősek, sápadt barnák, (ezt a' sok böjtölés, és különös ételjeik okozhatják) hajok, szemök feketék, ábrázatjuk hosszás, orrok hosszás, görbült; nyakok izmos. A köznép bátor, vad, babonás. Beszédjük sebes, hangos; örömetst danolnak vig nótákat

5. *A' Zsidók*, (szanaszét szórva) kitsinyek, soványak, sápadtak, görbültek; hajok fekete, göndör; orrok nagy, görbe, dugott; orrsövényök hosszú, erős, szájok nagy; az orrszárny és száj-szeglet körül való vonás igen erős: szemök körül többnyire rántzok vannak; az alsó álltsontjuk kiálló. Egész képök kellemetlen, bizodalmunkat hátráló, és nevetésre gerjesztő benyomást okoz. Beszédjük tele van az utálatos ch-val. Énekes hangon 's orrokból beszélnek. Szokásaik 's hajlandóságaik esméretesek.

Mindenütt a' többséget rajzolám, és így számos kivételeket szenved a' dolog.

20 §. *A' vér alkatok*, \*) (Temperament.) Az ujjabbak között majd kiki máshogy osztja fel a' véralkato-

\*) Melly nagy légyen a' véralkatok befolyása, a' testnek károkozó ártalmak eránti fogékonyságára (receptivitas erga potentias nocentes) és az orvosság individualis használatára: eléggé látszható Hartmann Ph. K. és következő szavaltól: Temp. chol. praedisponit ad morbos vehementes, hypersthaenicos, febriles, inflammationes, maniam etc. És másutt: medicamentorum stimulantium cautam, debilitantium vero et refrigerantium largiorem desiderat subministrationem.

T. phlegm. morbis non paucis, indolis adynamicae, et decursus plerumque chronici, paralysibus, cachexiis, et aliis hujus ordinis succumbunt.

kat. \*) Mi a' régi felosztás módját tartjuk meg, mely szerint epés, (t. cholericum) vérmes, (t. sanguineum) sárepés, (t. melancholicum) és taknyos (t. phlegmaticum) vér-alkatok vannak. A' két elsőt a' régiék meleg, az utóbbi kettőt pedig hidegvér-alkatnak nevezték. Bennök mi az elfogadást (Empfänglichkeit) és a' viszhatóságot (Wirkung) különböztetjük meg. A' vérmesben és az epésben a' viszhatóság nagyobb mint a' sárepés 's a' taknyos vér-alkatokban; még pedig úgy, hogy az epésben mind a' kettő nagy mértékben, a' vérmesben a' viszhatóság, a' taknyosban mind a' kettő tsekély, a' sárepésben pedig az elfogadás nagyobb mértékben legyen.

1. A' *vérmes véralkat*. Rózsá szín; sötét vagy eleven kék szem; kartsu természet; sebesen mozgó izmok; sebes járás; könnyen érkező fáradtság; tiszta fent hangzat; szapora beszéd, kevés türedelem; élvezég (Genussucht) a' szép tudományokra való alkalmatosság, de átnemható elme. Illyenek többnyire az

Temp. phl. potentias externas minus percipiens, et illis quos percipit infirme resistens, remediis excitantibus minus obedit, debilitantibus vero facilius succumbit.

T. sangu. magna in morbos acutos, febriles, nervosos, naturae admodum variantis proclivitate notatum, stimuli impatiens alacriorem quidem, sed infirmum simul illi nisum opponit, et medicamenti cujuscunque dosim minorem admittit.

Temp. melancholico minor quidem ad morbos dispositio est, sed nec levia eidem mala minantur. Aegrius sollicitandum, majori nonnisi medicamentorum dosi adficitur.

\*) Kiesernél 3. Fickernél 5. Lenhosséknél 6. véralkat van.

asazon yok, ifjak; ilyenek voltak az athénabéliek, 's most a' frantziák. Ők optimisták.

2. *Az epés véralkat.* Barna szín; kemény száraz bőr, sötét haj és szem; sovány erős test, kurt nyak; erős járás; erős hang; erős teljes vérütés; sebes lélekzet; indulatos, heves, jó fej. Ilyenek gyakran a' férjfiak; olaszok, spanyolok.

3. *A' sár epés véralkat;* sápadt, barna sárga szín; sötét hágyadt szemek; sötét hajak; ságár sovány természet; hosszú nyak; hosszas keskeny fej, pettyedt (schlaff) izmok; közép sebességű lélekzet; lassu hangzat és érítés. Ezek keves beszédűek, magányosak; különtz állításuak, (paradox) szörszál hasogatók; szorgosak, figyelmesek; ilyenek az Indusok, 's a' Németek.

4. *A' tüknyös véralkat.* Tészta forma pöffedt test; világos haj; hágyadt fénytelen szemek; felpöf-fedt artzok; tünnyak; szeretik a' terített aszalt. Ilyenek a' hollándusok; gyakran az angolok.

Ritkán találkozik ezek között egy tiszta véralkat; többnyire többféleképp egyelítve; legszerentésébb vegyíték az, melly eredeti véralkatnak neveztetik, mellyben úgy szólván mind négy véralkat egy súlyegyenben van.

21. §. *A' hangzat (Stimme) és a' beszéd. (Rede)*  
A' világtalanok a' látókat az embereknek hangjokból való megítélésében megelőzték. Egy igen helyes gondolkozásu világtalan ezen tárgy felőli beszédében, nekem e' következendőket mondá: „midőn valakit először hallok beszélni, annyira hat beszédje reám, hogy szinte akaratom ellen is alkotok magamban, róla egy hangjával megegyező ké-



pet. Ezen képet többször közlöttem barátimmal, kik tréfa gyanánt kérdezősködtek tőlem; ennek vagy amannak az embernek az ábrázatja felől; és ez a' mi több még egyes esetekben is gyakran helyesnek találtatott. Most készakarva tétettek számosabb próbák. A' legtöbb ítéletek bételyesedtek. Hozzá járultak theoreticusok is, ezek kérték; hogy ne tsak a' külső ábrázatot, hanem az embernek fen uralkodó character vonásit is határozzam meg, hangzatjából. Csüggedezve mertem ezt, és gyakran egyedül a' bennem hang okozta benyomásnak a' közlése által jól sültel. Közelebbi és régi esmerőseimnél nem igen voltam szerentsés; (hibázott az első benyomás) kiváltképpen a' külső leírásra nézve. Néha sétálók tolongási között különösen ragadtatom el egy hangzattól, és közelebbi vizsgálódás után, ez mindég a' legkedveltetőbb emberektől származott."

Tehát tsupa érzékek munkálkodása, tsupán subjectiv, (?) és nehezen képes valami théoriára! Am de általjában még is lehet erről valamit mondani. A' dolog, talán ekkép magyarázható: a hangzat a' tüdőből a' hangrésen kiűzött levegő által történik. De közelebbről határozza ezt meg a' melykas', nyak', tarkó, formája és nagysága az egész kiterjedésű száj üreg merőlágý részeinek a' formája, az orrüregnek a' formája és kiterjedése, az ajkak formája és nagysága. Mennél mértékesebb (nach Ebenmaß) lesz mind ezen részeknek az alkotása, annál vonzóbb lesz az általok formalódott hangzat is; valamint ellenben ezen részek' formátlansága, a' hangzatot is különbözőkép változtatja el. De mennyi befolyással legyen mind ezen említett részek' regulássága a' test' szépségére, szembetűnő;

és igen könnyű ezen részek minémüségéről az egész test formájára hihetőleg következtetni. Továbbá az is bizonyos, hogy a' hangzat indulatok által igen elváltozik. A' harag, a' félelem rejthetetlenül bélyegzik a' hangot. Mennél gyakrabban szokott valami indulat kiütődni, annál inkább nyomódik a' hangzatba az ő különös tulajdonsága úgy annyira, hogy utóljára ez mint fen uralkodó megmarad; 's így azután lehetséges lesz a' hangzatról az ember characterét megismérni. —

A' hangzatban megkülönböztetik a' mélység, a' fenség, a' tisztaság és az erő, sok változással. Figyelmezzünk a' közönséges és kényszerítés nélkül folyó beszédre elfordított vagy bekötött szemekkel, vagy a' setétben, de nem a' mellék szobából, mert a' távolban a' hangzatnak finomabb tulajdonai elvesznek. Hozzunk mindjárt ítéletet az ember ábrázatja és characterere felől, bizelkedés és rejtezés nélkül. Tegyük ezt egyszersmind több emberekkel, és ismételve.

Következő esetek bizonyosodtak be leggyakrabban: Szőke emberek fentebb, kellemetesebb és gyengébb hangzattal bírnak. Characterök is lágyabb; szellemi tehetségeik inkább tetszők mintsem hathatóságok; közöttök sok szerelemköltők, tenoristák, tsinos uratsok 's a' t. találatnak.

Nagyon barna emberek mélyebb, nem olly kellemetes, erősebb, nem olly hajlékony hangzattal bírnak. Testalkotások tömöttebb, ábrázatjuk férjfiásabb; szellemi tehetségekben az előbbieket feljű haladják, ugy szinte a' karakteri erőben is.

A' közép hangnak testi alkotásokra és szellemi tehetségekre nézve az előbbiek között állanak.

A' természettől kemény, ellenes, éles, száraz, és rekedt hangzatúak többnyire rut vonásúak, sárgás színűek, 's nem a' legjobb characterűek. Arra tzeloz a' rómaiak mondása: a porco raŕco tibi caveto.

Véletlen eltsufítások p. o. himlők, sebhelyek, betegségek által, a' kivételekhez tartoznak, vagy éppen nem ide. Kimivelt, tettett hangzatok nellezitik az ítélest.

Az egészre nézve még nagy kimivelés szükséges, minthogy inkább függ a' természeti érzeménnytől, mint theoretikai speculációktól.

A' hangzattal egyszersmind a' beszéd is érthető. Való ugyan hogy a' beszéd értelme az ember szellemét leginkább árúlja el, és valóban ennek semmi criterion kivén a' tselekedetet elébe nem tétethetik: de én itt a' beszédnek egyéb, úgy szólván külső tulajdonit értem. Ezek kiváltképpen, a' kimondás sebessége, könnyüése, helyessége.

A' ki lassan beszél, az lassan gondolkodik, ámbár néha alaposabban. Az igen hirtelen beszélő ritkán beszél tisztán. Észre vehető ugyan benne a' gondolatok egymásra való gyors következése, de ideái nem igen tiszták, és hirtelenkedőnek találhatik.

A' ki nehezen beszél, és a' mellett ábrázatváltozásokkal (Mienen) és tagmozgásokkal (Geberden) akar magán segíteni, az valóban alig ha nagy ész.

Ki fogja az r-betűt kimondani nemtudót bátor vitéznek gondolni? ki fogja az akadozva beszélőt gyors elműnek, és váratlan esetekben magát hirtelen feltalálónak tartani? A' gyermekek hebegnek midőn hazudnak, félnek, vagy valamit bizonytalanul tudnak; ez gyakran vissza tér, szokássá válik, fenmarad. A' láng-

eszü (genie) beszédje könnyen folyó kényszerítés nélküli, nem keresgélt szavú; gyorsabb, lassuabb, erősebb vagy gyengébb hangzatu, mint azt előadásának foglatatja kívánja. Esmeretes eléggé a' phlegmatikus' lassu egyhangusága (monotonie).

Figyelmezzünk kirekire midőn anyanyelvén beszél; hagyjuk őt készületlenül ugyan, de előtte esmerős dolgokról soká beszélni. Ide tartozik különben mind az a' mi a' hangzatról mondatott.

22. §. *Az írat*, (die Schrift) Valamint a' beszédben el vagy a' hang az értelemtől választva, szinteugy kell az írásban is a' betűjeleket (Bü) a' tartaléktól (Inhalt) vagyis az értelemtől megkülönböztetni. A' jelekből véleményem szerint hihetőleg semmi ítéletet sem lehet hozni; mert láttam én már ostoba kalligraphusokat, valamint ellenben mázoló első rendbeli eleméket is. Itt majd mind a' tanítástól, gyakorlástól, szorgalomtól függ. Azt az egyet hagyhatom helyben, hogy a' heves caractert az igen sietve írásból; a' lelki nyugalmat tiszta, olvasható, egyenlő nyilt vonásokból; a' lelki gyengeséget és lassuságot tanítóként öszverakott alkalmatlan betűkből, a' fősvényt apró, papirostickiméllő, sűrű írásból lehet néha megesmerni. \*)

Az írás foglatatja, a' szóbeli előadás foglatatjával egy jelentésű. Itt legtöbbet kell tartani a' levelekre, mert sehol sem vagyunk szabadabbak, eredetiebbek mint azokban.

Rosz feltételek (Auffäge) (kivált a' logika ellenvalók) tanúi mindenkor az elme szegénységének, de a'

\*) Ezért szeretik sokan a' portraitek alatti faesimiléket.

helyesek, sőt a' jelesebbek sem mindég nagy elmebélyegei. Vannak lassu eszűek (az ugy nevezett pennarágók) a' kik nehezen irnak ugyan, de jól. Ezek ugyan azok szoktak lenni, kik nehezen, nagyiparkodással, lassan, és tagmozgatással beszélnek; ők többnyire szorgalmatosak, középszerű eszűek, álhatatosak és erős testi alkotásúak.

23. §. *A' ruházat (Reidung)* „A' ruha teszi az embert“ ezt mondja a' köz csoport; és valóban semmi féle emberítés sem közönségesebb ennél. Azok kik szüntelen idegenek közt forgolódnak, p. o. a' kereskedők, vámtisztek, vendégfogadósok, ebben a' részben olly gyakoroltak, hogy az ember polgári characterét majd mindég és többnyire csak a' ruházatjából bizonyosan eltalálják. Ez nem a' mi gondunk; hanem abból az ember belső characterét következtetni, szolgáljon tárgyúl szemléltetésünknek. A' ruhának egyedül oltalmául kellene szolgálni testünknek, a' külső szigorú benyomások ellen; de már most nemcsak arra való, hanem fényűző belsőknek testünkre alkalmaztatott találmánya. A' ruhák belsönket festik, csak tudni szükség azokat az igaz nézés - pontból felvenni. Tagadhatlan az, hogy nemzeti characterek a' nemzeti öltözetben majd mindég bizonyosan nyilatkoztatják magokat ki; nemis említetek többet, mint napkeleti szomszédjaink tunya kevély lelkökkel annyira megegyező alkalmatlan bő, de pompás ruházatjaikat; vagy a' spanyolok és carbonárik, titkon ártalmas characterökhez szabott széles köpönyegeiket; vagy a' fényűző frantziáktól talált hijába való módi mustrákat, mellyek a' testet csak félig meddig takarják; végtére (tartózkodás nélkül legyen mondva) büszke, nem igen munkás magyarjaink tsinos, de

alkalmatlan ruházatjaikat. Mindeneknek előtte azt említem, hogy a' ruházatról csak az olyanoknál kell következtetni, kiknek a' választás szabad akaratjokban áll. Ezeknél vigyázzunk a' portéka finomságára, szépségére tartósságára és színére, nem különben a' szabásmódjára.

Komoly erős characterűek, tartós, külsőképpen nem igen gyönyörködtető, setétesb, illendőbb, és a' mennyire lehet egyszínű portékákat választanak magoknak. Ékeik (Schmuck) nem igen szemfényvesztők, de nagy betsűek p. o. egy igen drága egykővű gyűrű. Rajtok semmi felesleges nincs; többnyire az utolsó előtt való módibeliek a' ruháik.

A' felületesek, (oberflächlich) könyelműek fényes és nem tartós portékát keresnek, és kedvelik a' sokszínű öltözetet.

A' durvák, zsugoriak, erős, goromba és külsőképp disztelen oltsó ruhákat hordanak, elvannak sokszor a' szükséges nélkül is, tisztátalanak, és a' legrégebb szokáshoz szabják magokat. Azoknál kiknek nem igen van abban módjuk, hogy ruhákat könnyen vehessenek, többet kell nézni a' tisztaságra, a' ruhakéméllésre, és a' hozzájuk illő tsinosságra. Némelly oltsóbban és még is tetszőbben tud ruházkodni mint más. Ezt izlése teszi. A' jó izlés nintsen mindég összevetésben az újítatással.

Vannak olly izetlen módik, hogy formátlanságokat az újság minden ketsei sem fedhetik el.

A' jó izlésű szépet az újításhoz kaptsolni azon szerentsés alkotásuaknak 's szépitő elméjüknek juttatás részül, kikről azt szokjuk mondani, hogy minden illik reájuk. Az efféle emberek elméje ügyes, kellemes hajlékony és jó.

Már a ruhát kiméllő, takarékos, mindég tiszta fiúban, nem helytelenül látjuk az egykori szorgalmas, szerentsés házi atyát, és a pontos hivatalviselőt.

A lángeszűek többnyire hanyva és gondatlanul vannak ruházva.

Az alacsony lelkűeknél, vagy pedig hirtelen urakká lettek, a pompásabb öltözet alól is kitünteti magát ama szokatlan, igabeli feszes erőltetés.

A szelidebb (többnyire setétebb) színek komoly erős, nyugodt elmét jelentenek.

Az igen kiáltó világos színek az ellenkezőt. Tisztátalan ruhák megegyeznek az alacsony gondolkozás móddal 's szinte olly tehetségekkel.

A Tudósok ezen egész tzikkely alól kivétnek.

24. §. *A Testtartás, (Haltung)* Az ember testállásának a szemléltetésénél nem tántzmesteri nézés pontból veszem a dólgot; hanem annak az átnézését értem, mitsoda irányban vannak minden részek egymáshoz tsendes és munkás állapotban; van e' arányosság közöttök, vagy valami különösen kitünő? Az állásközben a test' majd minden részei tsendesesen vannak, azért legalkalmasabb is ezen helyheztetés a tagok mechanikus iránya megítélésére. Illyenek a nagyság, vastagság, forma.

A menés közben már munkálkodnak némelly részek, azért is ennél már lehet különös észrevételeket tenni.

A tántz egy mesterséghez szabott külfümbféle járás és állás; de éppen mivel tanulás által lett tulajdona az embernek, ritkán lehet megkülömböztető bélyegnek venni.

A' természetes mím, mint a' lélek' egész testre elterjedő viszhangzatja legtöbbet mutat, és az állásban 's járásban jelenti ki magát. A' mesterséges utánzás (pantomimica) a' vizsgalónak maga a' személy iránt semmi felvilágosítást nem ad, de más személyek' megítélésére igen sokat, midőn azt világosan és nagyobbítva terjeszti elő, a' mire a' valódi életben sokfélekép módosítva és változtatva akadunk.

Egy minden részeiben öszvehangzó, és hibátlan testalkat, azon véleményre hoz bennünket, hogy a' lélek is szinte olyan; 's a' mi több, hajlandók vagyunk azt hinni, hogy a' test a' lélek miatt olyan. „Tán biz“ így szól Leuchs: a' szemérmes és szerény Venus, a' méltóságos Júnó, a' hatalmas Minerva szépségeik tsupa testi okok' következtetéseinek lennének? Lehetetlen; mert a' szellem hozza ezeket elő, ez adja a' formátlan testnek azon tekintetet, a' mely őt széppé vagy tsúffá teheti. Sokrates, ama jeles és mély embervizsgáló és esmérő, Alcibiadest tsak meglátta, beszédjének tsak hangját hallotta, 's azonnal megkedvelte őtet, kitanúlta természetét, 's mindenre alkalmaznak, de visszásan miveltnek találta; ő mivelé utóbb. — Midőn ugyan ezen böltsnek ezt veték vala szemeire, hogy saját elidegenítő külseje nints, egy arányban jeles belsejével, azt mondá, hogy ő alkalmas sőt hajlandó vólt légyen a' rosra, de alap-tételei ereje által jutott a' rényhez.

A' nyomorékoknál, a' púposoknál 's e. f. szinte olly nehéz az eredeti természetet megkülönböztetni, az utóbbi benyomásoktól, valamint az eredeti artzvonásokat, a' himlők vagy sebhelyek által eltsufítottaknál. Midőn egy igen jeles külsőnek a' szellem meg nem felel, vagy éppen ellenkezik vele: vizsgáljuk meg pontosan, hogy valyon az elmulasztás vagy a' nyil-



vánságos elrontás, az eredeti jó hajlandóságokat és tehetségeket nem rosszul mivelték é ki, nem nyomták é el, vagy talán rosszakká nem változtatták é?

Egyes, igen kitünő részeknek, többnyire megfelelnek egyes a' többiek felett kifejlődött oldalai a' characternek. Általában ez mind inkább a' lélekre 's annak characterére, mintsem a' szellemre 's annak tehetségeire alkalmaztatható.

Az egyes részek helyes mivoltokat és jelentésöket alól fogom az artzjeltudománynál széttagolni. Csak még egy két szót az állásról 's a' járásról. Mind a' kettőben megkülömböztetjük: a' természetest, a' könnyüt, ellenökbe tévén a' nem természetest, az erőltettet, a' feszest; továbbá a' bizonyost, rendületlent, a' bizonytalantól 's a' tántorgótól; a' méltóságot a' furtsától.

A' járásban azon kívül észrevesszük a' gyorsat, a' lassút, az egyszerűt, a' változót, a' nagy és kitsiny lépéseket.

Mind a' két tekintetben fontos a' nyak és a' fej tartása, a' tör'sükköz képest.

Minthogy a' nevezett megkülömböztető jelek, majd mind világosan jelentik ki a' nékik megfelelő charactereket; azért ment vagyok azoknak egyes jelentéseik előszámlálásától.

25. §. *Az artzjeltudomány, (physiognomica).* Artzjeltudomány alatt mi közönségesen azon észrevételeken épült tudományt értjük, melly minket az artzvonásokból az emberek' tehetségeire tanit hihetőleg következtetni. Némellyek ezen tudományt az ember' egész külsejére, a' mennyiben ez belseje felől valami

felvilágosítást adhat, terjesztik ki. Nékem az első igen korlátoltnak, az utóbbik pedig igen elterjedtnek látszik. Én itt a' középuton megyek, és pedig úgy, hogy a' test minden részeit egyenként említém, de a' koponyát, minthogy ennek a' vizsgálása magakülön tudományt teszen, tsak általányos erányokban fogom említeni.

26. §. Igen sok mondatott már ezen tudomány' valósága ellen; de e' mind többnyire tsak theoretica speculatio, vagy nevetséges oskolai pedántság vólt; minthogy ezen látszós ellenek gyakran magok (ámbar nem önkényesen) vóltak gyakorlói azon tudománynak. Nehány gántsok nem magát a' dolgot, hanem tsak ennek egyes használásait érik; és miért nem engedtetnek ezen tudományban meg némelly kivételek? Miért kívántatnak attól tsalhatlan ítéletek? Orvosi tudományunk némelly fogyatkozásai mellett is nemde való még is, és isteni?

27. §. Milliók között kettő sints külsejében tökéletesen egyenlő; és szellemök szintolly különbözö. Ezen testi és szellemi különbség egymással valyon öszvefüg é? Okbeli é ezen öszvefügés? Lehet é az egyiket a' másiktól meghatározni?

Mi ezen kérdésekre az analogián és induction épült igennel felelünk.

A' gyermekek szüléiktől hasonló testel hasonló szellemi tehetségeket is nyernek. *Fortes creantur fortibus et bonis. Est in juvenis, est in equis patrum virtus, neque imbellem feroces progenerant aquilae columbam.* Hasonló formájú embereknél, hasonló caracterekre találunk.

A' haragos vagy irigyes állapotban lévőt, külső-jének bizonyos, és indulatja' felbuzdulásával mindenkor visszatérő változásaiból lehet megismerni. Mennél többször jönnek ezen viharok vissza, annál tulajdonabbak és megszokottabbak lesznek a' szellemnek; valamint az ezekkel megegyező forma változások a' testnek. Vég-tére bényomások megmarad, vagy legalább uralkodóvá lesznek.

Ez megfogható theória, és ezer meg ezer példák által békibizonyított. Mire való itt a' kételkedés? minek a' természet' írása elől elfordítani, vagy behúnni előtte a' szemeket, 's ezt mondani osztán: bizony nem látok! Vizsgálódjék kiki a' maga esmerősei körében; a' bebizonyítottat ne tagadja; de ne várjon apodictice bizonyost és tsalhatlan ítéletet; nam approximando cognoscimus verum. — Vagy ki az a' halandó, a' ki azzal kérkedhetnék, hogy az igazat és valót mindég, tisztán, világosan találandja fel.

28. §. Külömbiségek tehát azok, mellyeket az az emberi testben észre veszünk! De mitől különböznek? Azon eredeti tökéletes lénytől, melly szinte úgy szolgál mustrául egy tökéletes egész gyanánt a' testi külömbiségeknek, (fogyatkozásoknak vagy hibáknak) valamint hogy hygieia vezérli az orvosokat mustraként, az egészségtől való eltérédek' vi'sgálásában. Ezen ideál szépségnek neveztetik, mellyet szükség szemlélgetnünk, minekelőtte a' tőle való eltérédekhez és pedig a' test' egyes részeiben átmennénk.

29. §. Mi a' szép? ezen kérdés régóta tárgyul szolgált a' böltsek' elmékedésének; de többnyire csak azt bizonyíták, melly járatosak légyenek a' megha-

tározásban, (definiren) és melly gyengék magára a' dologra nézve. Des Cartes azt mondja: „szép, mi kellemetes; és kellemetes, mi könnyen érezhető.“ Hume szerint az a' szép, a' mi bennünket gyönyörködtet. Volf szerint: a' szembetűnő tökéletesség. Kant szerint: valamely tárgy szélerányosságóak a' formája, (Form der Zweckmäßigkeit) Carton utánn az, mi az arányossághoz (Ebenmaß) van szabva.

Mi a' szépséget igen relativus értelműnek tartjuk, minthogy egyiknek az szép, mit más nem tart annak. Mi szépnek azt nevezük, mi nekünk tökéletesnek jelenik meg, és bennünk kellemes érzeményeket ébreszt. Azért ha ezt az emberi testre akarjuk alkalmaztatni, szükség, hogy azon test, mellyet mi szépnek mondunk:

1. Minden részeiben illő aránnyal birjon, mint elrendeltetésök kívánja.
2. Hogy reánk olyan benyomást tegyen, a' millyent tökéletesebb lények tesznek.

Az elsőt testi vagy érzéki szépségnek nevezem; a' másikat (a' szellemi ember kifejzéseit) szellemi szépségnek.

Hogy valami testet szépnek nevezhessünk, mind a' kettőnek egyesülve kell lenni a' testben; mert az első esetben egyedül regulás, a' nélkül, hogy szép legyen; hogyha pedig egyedül a' második feltétel van jelen, akkor legfeljebb az lehet, a' mit kellemetesnek nevezünk.

Szükség tehát, hogy az emberitélő az embert mind a' két nézőpontból tekintse; úgy vegye őtet mint tsupán alagyost, vagy mint a' testnek mechanikus formáját; de aztán iparkodjék a' benne látható szellemet, vagy a' lélek' nyomait felérni, és a' lélek' okheli

viszonyát a' test' következésbeli különösségeihez alkalmaztatni. Ez a' valódi artzjeltudomány.

30. §. Illő, hogy itt valamit az ideális szépről is szóljak. Némellyek azon testet nevezik ideális szépnak, mellynek egésze egy kiválasztott egyes részekből álló öszveszerkeztetés. Ez nagyon relative volna véve. Mi így gondoljuk a' dolgot: felvettük azt, hogy a' testi tökéletesség v. az érzeki szépség igen különbözö a' szellemi szépségtől. A' hol tehát mind kettő jelen vagyon, de a' szellemi szépség uralkodó, 's a' másikat sokkal feljül haladja, azt ideális szépnak nevezzük. Ez mintegy nagyobb léptsője a' köz szellemi szépségnek, mellyben az érzeki rész inkább elenyészik. — Észrevétetett az, hogy némelly vonások (Linien) nagyobb, mások tsekélyebb mértékben képesek ezen szépséget okozni. Ezek a' habvonások (Wellenlinien) mellyeknek gyenge görbülései a' közeget formálják az egyenes, és iv (Bogen) vonás között. Ennek az oka az érzékben (Geist) lehet, melly a' szegletes formák által feltartóztatik, kietlenül illetetik, és megsértetik, de mellynek a' habforma területek tetszenek. \*)

31. §. A' testi szépség az éghajlat' befolyása által igen szenved, mint ott már emlitém, hol az emberfajtákról értekeztem. De az ember foglalatosságai is tehetik ezt; némellyek egyes tagjaikat szer-

\*) Darwyn Zoonomiájában ennek az okát abban találja fel, hogy a' gyermek ezen vonást a' domboru emlőkben (mellyek reája nézve omnium bonorum fons,) kedvelte légyen meg.

elett gyakorolják, p. o. a' kardvivók, a' teherhordozók, 's száz meg száz mesteremberek karjaikat; a' futók 's mások labaikat; mások szemeiket; mások minden mozgás és foglalatosság' hiányossága által elmulasztják tagjaik' ki mivelését.

A' szellemi szépséget eltsufitják és korlátolják az indulatok.

Most átmegyek az egyes részek' szemléltetéséhez.

32. §. Az emberi testben három, egymástól kitünőleg és létalaposan (essentialiter) különböző rész vagyon. A' felső (fej és nyak) mint fő lakhelye a' szellemi tehetségeknek; a' középső (mely és has.) mint az életnek nemzője és tartója, és a' tagok, mint mozgásra szolgáló részek. Ebből a' következő regulákat lehet kivonni: a' felső rész' tenuralkodó kimivelt-sége a' szellem' elsőségét mutatja; a' középrész' tökéletesebb kifejlése nagyobb élet erőt jelent; és a' legjobban kimivelt tagok, gyorsaságot és serénységet jelelnek.

Egy tökéletes testű embernél egy résznek az első-sége se legyen igen szembetűnő. De a' szép embernél ezen részekben a' legnagyobb erány uralkodjék. Mivelhogy Lavatert (ezen tanitmány alapítóját) ebben még semmi vizsgáló sem érte el, azért leginkább őt fogom követni.

33. §. *A' Fej.* Először is azt említem, hogy minden fejet előlről (en face) és oldalról (profil) kell tekinteni. Így kellene minden portraitnek készitve lenni. —

A' fej két részből áll, a' felsőből, (koponya, homlok a' gondolkozás műrészei) és az alsóból (ábrá-

zat, és az érzékek' műszerei). Benne vagyon tehát az emberi természet' legalatsonyabb és legmagasabb tulajdonsága egyesülve. Mennél kitünőbb a' felső rész, annál jelesebb az emberben a' szellem; mennél uralkodóbb az alsó rész, annál állatibb az ember. Megjegyezzük azt, hogy ezen arány az ember - koponya alább megjegyzett ábrázat' szegleténél pontosan megtartatott.

34. §. *A' Koponya.* Egy igen nagy, vagy igen kicsiny koponya majd mindég szellemi gyengeséget jelent. Ezt minden tébolyodottaknál bebizonyítva találjuk, mindazáltal ezen nagyságot relative kell az ábrázathoz és az egész testhez venni.

Kövér, izmos koponya mindég korlátolt elmét jelent, annyival inkább, midőn egyszersmind kicsiny és gömbölyű.

Lapos nyakszirt, gyenge észt mutat; de ha ez egyedül az igen erős tarkó miatt látszik olyannak, ekkor makatsságot jelent.

(Ezzel különösen a' koponyatudomány foglalkodik.)

35. §. *A' Homlok.* Ez különböző a' rövidségre, hosszaságra, domboruságra, laposságra, simaságra, és egyenetlenségre nézve. A' tsontoktól származó formátlanóságok általjában a' szellem tehetségeit jelentik inkább; a' lágy részeketől származottak, inkább a' lélek' erköltsbeli karakterét.

Nagy, nyílt homlok általjában szép szellemi tehetséget mutat.

Közepén szelid domborodásu és minden szegletek nélkül való homlok, szelidséget jelent; de gyakran erőbeli hijánal van össze kötve.

Sima nyílt homlok, lelki nyugalmat bizonyít. Borázdás, rántzos homlok indulatbeli viharok, nyugtalan elme vagy vénség (Utolsó esetben a' rántzok regulásabbak, nem olly szakadozottak, és távolabbak a' szemtől.)

A' homlok' felső részén lévő rántzokbutaság (a' meredt tekintet miatt)

Függőleges rántzok erő, szorgalom.

Csomók és regulátlan felemelkedései a' homlok'nak gyakran tulajdonai az epés véralkatnak.

Vizerányos rántzok az orrnak a' homlokkal való összeköttetésénél kemény, érzéketlen character.]

A' szemöldökök között lévő függőleges bevágások, gyakran találhatnak eszes embereknel.

A' nyílt, domború sima homlokon futó nagy homlokéi rendkívüli tehetségek.

Egy egészen függőleges homlok a' hajaktól egész az orrtörzsökig az észnek tökéletes hijánya.

Az előbbivel egyenlő magas, feljül domboru homlok mély gondolkozásu, tsendes szellem.

Gömbölyü és kiálló homlok (mint a' gyermek) gyenge ész; hogy ha éppen függő lenne, butaság.

Felyül gömbölyü és egy kevésse kiálló, aztán függőleges homlok nagy ítélő tehetség, könnyen mozgó ész, hideg sziv, néha melancholia.

Keskeny homlok nehezen fogó ész.

Felfelé és hátra hajló homlok háves, meg nem fontoló, kegyetlen character. Illyen homloka volt Robespierrenak. A' matskák, hyének, crocodilusok illyennel birnak.



Magas homlok akaratosság, gyakran önkénység.

Előre kinyomult szemtsontok szellemi munkákra való ember.

Itt emlitenem kell, hogy mivészek az ábrázatot három egyformán hosszú részre osztják fel.

1. Homlokra 2. Orrra 3. Száj és állra. Ha ezen részek valamelyike a két másikkal egyhoszaságú, az ábrázatnak igen ostoba tekintetet ad.

36. §. *A' szemöldökök.* Legszebbek a' gyenge, keskeny, szakadatlan ivvonásuak, (Vogenlinie) a' fejjal egyszínűek, szépen oda lapulók, simák sűrűek, fényesek.

Viz erányosak férfias, erős, hideg elme.

Vékony keskeny kellémetesség de gyengesség.

Igen fent helyezett gyenge ész.

Egymástoli távolság könnyen megfogó tehetség, tsendes, nyugalmas ész.

Mennél közelebbek a' szemekhez, annál alaposabb az elme.

Szakadott, szegletes találós ész.

Durva és rendetlen eleven, kötözködő, vissza fellelő character.

Vastag, erős, mintegy sinórmérték után huzott szemöldökök, alapos ítélet, komoly elme, testi erő.

37. §. *A' Szem.* A' szem a' lélek' tükre; ebben mutatják magokat a' legnemesebb tulajdonságok, és az alávaló megvetőség. Szükség a' mechanicus szemeket, az ő magasabb életétől és kifejezésétől, (tekintet der Blick) a' mellyet igen tökéletlenül lehet leírni, megkülönböztetnünk. Hogy a' szemek szépek legyenek, szükség, hogy mélyen ne feküdjenek,

nagyon ki ne álljanak, nagyok, nyíltak, világosak, tiszták, tüzesek (az az: szárazok és ragyogók) legyenek. A' szivárvány (iris) telt színű legyen, és éles, nem pedig elmosott szélű (nicht schattirt) a' szemek egymástól egy szemhosszára legyenek távolak, és vizerányosan feküdjenek.

Világoskék szemek - gyengeség, néha taknyos véralkat.

Setét, fekete, tüzes szem - erő.

Zöldes szemek - epés véralkat.

Ha az orr felül élesen futnak ki - ész, finomság.

Ha a' felső szempilla a' szemfényt (pupilla) ferdén átvágja - ravaszság, tsalfaság.

Ferdén fekvő szemek - álnokság, p. o. a' matskánál, rókánál, Crocodilnál, 's még inkább hogy ha szürkék, zöldesek és ragyogók.

Nyílt szemek - nyílt szívűség, kevélység.

Egy kevéssé bezártak - alázatosság

Pislogó igen bezárt szemek - tsúszás, hamisság

A' hajakkal és a' bőrrel meg nem egyező színűek, bizodalmatlanságot gerjesztenek bennünk.

Ha távolabb vannak egy szem hosszáságnál - érzéketlenség, hosszú élet.

Mit jelentsen a' bágyadt, lassu, félénk, átható, tüzes, lágy, nyájas tekintet, az nyilvánáságos.

38. §. Az orr. Mennél rövidebb és laposabb az orr, annál inkább közelít az állatokéhoz. Egy illő hosszáságu és nagyságu nem nagyon (római orr) görbült, vagy éppen nem görbült, (görög orr) de a' homlokokkal még sem egyenes vonalban futó orr, a' leg-tökélletes' b.

Hegyes orr - haragra és veszekedésre való hajlandóság.

Hosszú vékony orr - hajlékonyság; könnyelműség.

Kitsiny orr - gyávaság, változtatást keresés.

Ráhajtott orr - testi kívánságok.

Hosszú meggörbült (sas v. ölyv) orr - bátorság.

Ha az orr töve meggörbült - uralkodásra való, vagy alól vastag orr - tunyaság, restség

Igen nagy és vastag orr - nyereség,

Kis orrlyukak - félénkség

Erős nagy orrsővény - otrombaság

A' régiek Venusnak egyenes, a' közepén egy keveset meggörbült, elől egy keveset kerekkeske orrot adtak; Apollónak egyenesebbet; Jupiternek nagyobb, szegletesebbet; nagyon benyomult orrot adtak az alacsonyabb istenségeknek (Centauri Sileni, Fanni) Satyrusnak pedig függő hegyűt.

39 §. *Az orrcsák.* A' szépség azt kívánja, hogy ezek hárvonalakba fussanak, hogy az izmos részek nagy előreállása, vagy szélessége jelen ne legyen; minthogy ezen formátlanságok azt mutatják, hogy a' szellem uralkodása megszűnt, 's azon részek csak a' testnek hódolnak. Nevezetesen, ha azon vonás, melly az orrszárnytól az ortzán a' szájszegletnek fut, igen ki van nyomva, az azt jelenti, hogy nyers az ábrázat. A' pofáknak ezen vonás felett nem szabad igen kialakítani melly vonás ha egészen elvész, vagy pedig szeliden meggömbölyödik, az ábrázatot igen szelidé és kellemetessé teszi.

Tehát vastag izmos artzok - testi kívánságok.

Bennük lévő háromszegletű bényomások - irigység, birvágy, szerelemfáltés.

Barázdák az arczokon és körültek - otrombaság, nyereség, vagy hosszas bánat.

Függőpofák - lágy butaság

Gödötskék - Furtsa, akaratlan elmésség, és kellem, szeretetre méltó tulajdonságok.

40. §. *A' fülek.* Elálló fülek mély tekenyövel-jó hallás.

Ha igen lent vannak - (egy erányban kellene azoknak lenni az orral) testi kívánság.

Hegyes középszerű nagyságnak - jó erkölcs, férjfiás gondolkodásmód.

Kitsinyek, laposak - csalfaság, alacsonyság.

Nagy, elálló lágy fülek - butaság, félékenység. (A' lésekedők, fülelők)

41. §. *A' száj és az ajkak.* Mennél tökéletesebbek az állatok, annál visszahuzottabb és kisebb szájok. Az embernél kitsinynek, vizerányosnak, és nem igen szélesebbnek kellenék lennie, mint a' két orrszárny távolsága. Az ajkak keskenyek, párhuzamosok, hegyes szegletük, simák, rózsaszínűk, kemények, és meleg legyenek.

Előre nyúlt széles száj, nyers indulatosság, kitsiny száj-halgatóság, 's keveseledelt kívánság.

A' kinek ajkain megvetés látszik, annak szívében nem lakik szeretet.

Egyenetlen ajkak gyanus character.

Összeszorított, bényomolt ajkak, zárt száj-fősvény.

Az alsó ajakra előre nyuló-gúny; tsüföködás (Voltaire).

A' szájszegletek felemelve-tettetés, öntetszés, mérges gonoszság.

Távol az orrtól-okosságnak hijánja.

Dagadt kinyomúlt ajkak-bujaság

Valamivel kiálló felső ajak-finom érzék.

42. §. Az áll. Ne legyen kitsiny, se szegletes, se lapos.

Kiálló széles áll nagy erő (Napoleon).

Hegyes ravaszág.

Hátranyomult kitsiny characteri és észbeli hijány-szegletes áll, eszes fej. Lapos áll hidegség.

Lágy, vastag izmu, két részre oszló (tokás) áll testi kivánságok.

Kerekded áll gödrötskével, ártatlan jószivűség.

43. §. A' nyak. Legszebb, ha nem cylinder de conus forma, és ha a' fej a' keskenyebb végen áll. Mert így hosszú lehet, a' nélkül, hogy vékonynak látszassék, erős lehet a' nélkül hogy vastagnak tetszék.

Vastag rövid nyak-testi erő. Illyent találunk az ökörnél, bivalynál, disznónál 's a' t. Nevezetes az, hogy az utóbbiknak a' nyaka, mi ólta házi állat, jóval meghosszabbodott, annak a' hébizonyítására t. i. hogy az élet mód és az éghejlat a' forma' változtatását igen előmozditják.

Erős tarkó-nagy nemző erő.

Hosszu vékony nyak-gyáva character, és tsekély testi erő.

44. §. *A' hajak.* Ezen testi plántákat az éghajlat igen megváltoztatja, annyira, hogy az éjszaki vidékekben vastagabbak, hosszabbak, egyenesebbek; melegebb tartományokban pedig finomabbak, kurtábbak, és fürtösebbek; forró tartományokban egészen göndörök és feketék.

Szóke lány hajak-szelidség, gyakorta gyengeség. Éles vastag hajak-erő.

Kurta, fekete, vastag, göndörhajak-fellobbanó heves character.

Veres kemény hajak-kegyetlenség, csalárdság. Fénytelen és mintegy elvágott hajak-testi és szellemi gyengeség.

*A' kinél a' haj, szakáll, szemöldök* külömb-szinű, gyanút ébreszt bennünk.

45. §. *A' mely.* *A' mely* az élet erejét zárja magába. Itt készül a' vér, itt van az érzemény lakja. Azért: széles domboru erős mely: testi és szellemi erő.

Keskeny, benyomult, szárnyakként kiálló vált-sontokkal való mely-gyengeség, bizatlanság. Igen domboru, husos mely-nyereség.

46. §. *A' vállak.* *A' férfiaknál* ezek szélesebbek, és ne olly ferdék legyenek, mint az asszonyokéi, mellyek keskenyebbek. Jelentésök könnyen megfogható, *a' melynél* mondottakból.

47. §. *A' has.* *A' has,* mint *a' megemésztés lakja,* annál tágasabb lesz, mennél inkább állat az em-

ber. Azért is az igen kiálló has nagy erőket, 's többnyire gyengébb elmüket jelent, az öszve sugorodott pedig, kedvetlenséget és szellemi gyengeséget.

48. §. *A' karok.* Ezeknek megkívántató hosszaságok az, melly a' kezek nélkül egész a' szemérem részekig nyulnak, a' kezekkel pedig a' 'tzomb' középeig. *A' hosszabak majom karok.*

Rövid kurta karok-félelmes bosszuság.

Hosszú erős karok-bátorság.

49. §. *A' kezek.* Ezek már azért is igen ritkán szépek, mivel vagy nagyon megerőltetnek, vagy egészen megkiméltetnek. *A' kezek keskenyek, az ujak középszerű hosszaságúak, és lassanként vékonyodjanak. Az ujtágokon götsők vagy mélyebb rántzok ne legyenek. A' körmök vereses fejérek, tiszták, simák, kerekdedek legyenek.*

Rövid ujak-elmoheli gyengeség.

Igen hosszúak-életerőbeli hijány.

Lerágodt körmök-belső nyugtalanság.

50. §. *Az alsó tagok.* Erősek legyenek minden vastagság nélkül; ne legyenek rövidebbek mint a' test' felső része, inkább mivel hosszabbak.

Hosszasan eloszlott lábak-testi és szellemi könnyüséget jelent.

Rövid, vastag lábak-élhetetlenség.

Felfelé húzott lábikrák-félékenység.

Lefelé húzották-bátorság.

*A' lábakról (szorosabb értelemben, der Zuf) ugyan azt lehet mondani, a' mit a' kezekről mond-*

tunk; csak hogy a' lábakat még gyakrabban találjuk eldisztelenítve mint amazokat.

A' sok balítéletektől ment Lord Byron azt hitte hogy néki igazán tiszta Aristokratiai keze lába volt légyen.

§. 51. Kérem - jól fontolóra vevődjek, hogy e' szakaszban csak az mondatott, mi bényomást tégyen ez vagy amaz, illy' vagy olyan formájú rész; nem pedig az hogy mit jelentsen apodictice, dat enim physiognomica (qualis nunc est) veritatem soltunmodo proverbialem.\*)

#### A' koponyatudomány. (Cranologia.)

§. 52. Gall F. J. (\*\*\*) az emberi hajlandóságok' és tehetségek' megbírálásában, egy általa megnyitott és készített ösvényre lépett; midőn az agy nagyságá-

\*) Lásd bővebben: Lavaters physiognomik, Zur Beförderung der Menschenkenntnis und Menschenliebe. 4 B. gr. 8. mit Kupfern. Wien 1829 bey J. P. Sollinger. Ide tartozik orvosi tekintetben:

Thomae Fieni phylosophi ac medici praestantissimi Semiotice, sive de signis medicis. Lugduni 1664.

Sam. Quelmalz de prosoposcopia medica, Lips. 1748.

E. Stáhl, de facie morborum indice, seu de morborum aestimatione ex facie. Halae 1700.

\*\*) Doctor Gall Fridr. Jós., született Tiefenbrun Badeni helységben 1758 Mart. 9-kén. meghalt Montrougebau (Paris mellett) 1828 Aug 23-kén.

Legjobb könyve. F. J. Gall, sur les fonctions du cerveau et sur celes de chacune de ses parties, avec des observations sur la possibilité de reconáitre les instincts, les penchans, les talent, ou les dispositions morales et intellectuelles des hommes et des animaux, par la configuration de leur cerveau et leur tête, Paris 1822 — 25 in 8. 6 Kötet.



ról és formájáról, a' fen nevezett hajlandóságok és tehetségek jelenlétere, jelességére, csekélységére, vagy hiányára hozott ítéletet. Az éles elmű férjfi abban hibázott, hogy magát egészen az agy' korláti közzé zárta, az ábrázattal 's az egyéb testel nem gondolván; hogy igen specialis és apodicticus vólt.

Még is őt követem ezen szakaszban egészen, mivelhogy Spuszheim (tanítványa) 's más utánozói őt még elnem érhatték.

Gall az egyes állatok' kitűnő tulajdonságait szokta vólt szemlélgetni, azoknak agyformájokat megjegyzette, azután azon emberek' koponyáikat vizsgálatta, kik ugyan azon tulajdonságokkal birtak nagyobb mértékben. Ha mind kettőnek a' formája várákozásának megfelelt, próbált idegeneknél olyan kiállásokból ugyan azon tulajdonságokat keresni; 's ha ez gyakrabban vagy mindég jól süttel, a' resultátumot vigyázva vettefel állításai közzé. Néki ember koponyákból nagy gyűjteménye vólt, mellyek' tulajdonosít életben esmérte, és kiknek karakteróket tanulgatta vólt. Hol illyen gyűjtemények nem lehetnek, ott gyps lenyomatokkal (Abdrücke) segíthetni, mellyek óltsók és könnyen készíthetők.

53. §. Az ő alaptételei (Grundsätze) mellyek által állításait systemára emelte, röviden e' következők:

1. Emberekben és állatokban vannak bizonyos velők született hajlandóságok és tehetségek; és

---

Gh. H. E. Bischoff, Darstellung der Gall'schen Gehirn und Schädellehre, nebst Bemerkungen über diese Lehre, v. C. W. Hufe, 1and. Berlin 1805. 8. 1806, mit 1 Kupf. (K. A. Blöde) Gall, Lehre über die Verrichtungen des Gehirns nach dessen zu Dresden gehaltenen Vorlesungen. Dresden 1805. 8. 1 Kupf. ]

2. Ezeknek munkálkodásokra bizonyos műszerek vannak adva mint velökszületett eszközök, mellyek által a' külvilággal öszvéköttesbe léphetnek.

3. Ezeknek lakhelyök az agyban van, mellyet mindazonáltal nem mint magát az erőt, hanem mint ezeknek alagyas feltételét (materiellés Bedüingniß) kell tekinteni.

4. Az agy nem-is közönséges műszere minden lelki erőnek, hanem csak a' gyűlöhelye minden egyes műszereknek, a' mellyben minden született tehetségnek van egy saját műszere, melly annál nagyobb, mennél inkább külöli magát a' tehetségben levő erő.

5. A' velünk született tehetségeknék ezen műszerei az agy külsején ütök ki magokat, és

6. Bizonyos felemelkedéseket formálnak, e' koponya' külső tábláján; a' honnan

7. A' műszerek' jelenlétét lehet bizonyos határok és feltételek alatt megesmérni; és ezen észrevételekből származik:

8. A' műszerek' és a' koponya' specialis tudománya, mintegy egészen új tudomány.

En mindjár az agy' egyes műszereinek előszámlálásához lépek, értekezésem' végén Hufélandnak ezen tanulmány ellen lett ellenvetéseit hozván elő.

44. §. 1. *A' nemzés ösztöne.* (Fortpflanzungstrieb.) Lakhelye a' kisagyban, (alól, hátul, a' tarkó felett.) Azért birnak vastagnyakú emberek több nemző tehetséggel. Észre vehető ez a' bikáknál, tsődöreknél, koroknál, mellyek a' tenyésztetésre alkalmasabbak. Vedlés idejében (Mausezeit) ezen műszera' madarásznál öszve zsugorodott. A' kortz fajtáknál ez igen

miveletlennék találtatik, azért nálok ezen része a' koponyának igen kitsiny, és a' fülek igen közel vannak egymáshoz.

55. §. 2., *Magzat szeretet.* Találtatik az előbbi felett, gyakrabban az asszonyoknál. A' gyermeknél ezen emelkedések, szülői eránt való szeretetet jelentenek. — Észre vehető, hogy az érzékeny anya gyermekét úgy tsókolja, hogy ezen műszert a' tarkóra úgy szólván rányomja, 's az állat előre nyújtja.

56. §. 3 *A' Nevelődhetőség.* (Erziebbarkeit) Mindjárt, az orr-törzsök felett. Ezt az állatoknál lépcsőként találjuk jobban jobban kifejlődve, mennél alkalmasabbak a' megszelidülésre 's az oktatásra. A' tatkó kutyában (Dachshund) egészen hibázik; a' vidrának kitsiny, valamivel nagyobb a' rókánál, nagyobb az agárnál, pudlinál, jókora az elefántnál, legnagyobb az orangutánnál. Szembetűnőleg különbözik ebben a' vad disznó a' szelidtől.

57. §. 4 *Helyérzék* (Ortsinn.) a' homlok üregekben helyheztetik. Külkép az orrtörzsök felett, a' szemöldök' belső végén, találtatik kiváltképpen nevezetesebb utazóknál, csillagvizsgálóknál, tájfestőknél, hadivezéreknél; a' bujdosó állatoknál, kivált a' levélhordó galamboknál. Ha valamelly helyre vissza nem emlékezünk, ezen helyre szoktunk kopogtatni ujunkkal.

58. §. *Szemelő érzék* (Personen Sinn) Maga a' műszer nem látható, mert bent fekszik a' szemüregben, a' felső szempilla felett és után. Ezen műszert

azon lehet megismerni, hogy a' szemeket lefelé's kifelé nyomja. Sokan ha valamely személyről nem emlékeznek, szemeiket fel 's befelé szokják fordítani. Illy szemeket találhatni azon tanítóknál 's hadivezéreknél, kik minden tanítványaikat 's katonáikat személyesen nevezték.

58. §. 6. *Szín érzék.* (Farben Sinn.) A' szemöldök közepén fekszik, 's ezt nagyon meggörbülté teszi. Innen következtetjük a' genial festők' jovial kinézesöket. Található leginkább a' virág szeretőknél.

60. §. 7. *A' hang érzék* (Ton Sinn.) A' szemöldök külső széle felett, majd a' halanték, majd inkább a' homlok felé. Ez a' musikára, (Takt) és költésre (rythmus,) könnyű verskészítésre, tántzra 's a' t. alkalmazható. Hegedűjökre hajolnak ezen érzék' műszerével, azt nagy kedvel játszóik.

61. §. 8. *Szám érzék.* (Zahlen Sinn) A' szem üreg felett, szín érzék mellett, inkább a' halanték felé. Nem látható, de szemeket ferdén befelé nyomja. Matematikusoknál, tsillagvizsgálóknál. Majmoknál pedig hibázik.

62. §. 9. *Szó érzék,* (Wort Sinn) A' szorosabb értelemben vett emlékező tehetség, szinte a' szemüregben fekszik, ennek felső és hátó része felett, a' szemeket le, és előre nyomja, és az úgy nevezett dagadt, kidült szemeket okozza. Jó színjátzóknál, gyűjtőknél, könyvtárnokoknál, és a' szó 's nyelvtudósoknál.

63. §. 10. *A' beszéd érzék.* (Sprach Sinn.) Egy keveset az előbbi előtt. Szemöldökök alá nyomja a' szemeket, 's az ugy nevezett pettyedt szemeket okozza. Philologusoknál; patsirtáknál, tsókáknál sőt a' barázdabillegetónél is.

64. §. 11. *Mív érzék.* (Kunst Sinn.) A' homlok' tsont oldalán egy kerekded boltozatot képez, 's a' koponyának (ha ezt előről tekintjük) párhuzamos kinézést ad. Mechanicusoknál; hódnál, hörtsögnél. Azért történik, hogy midőn szép miveket nézünk, a' fejt lassudan fordítjuk, és majd az egyik, majd másik szemünkkel tekintjük azt.

65. §. 12. *Barátság' és hűség' érzéke.* A' magzat eránt való szeretetnek két oldalainál. Pundlinál, vislánál. A' matskák midőn hízlekednek ezen részt dörgölik hozzáuk.

66. §. 13. *A' veszekedés' érzéke.* Valamivel a' fül felett, 's hátrább tőle. Eszre vette ezt Gall a' Bétsi kóborló és kéményseprő fiuknál, kik mindég veszekedést kerestek. Azért áll a' bátor ugy, hogy egy lábra helyhezteti magát, a' fejét vállalai közzé nyomja, mintha ezen műszert akarná szorítani, az állát előre nyomván. Félénk állatoknál ezen műszernek hiánya miatt a' fülek igen közel esnek egymáshoz. Bátor azon ló, mellynek fülei távol vannak egymástól.

67. §. 14. *Ölő érzék.* A' veszekedés érzéke és ravaszág között. Ki van leginkább fejlődve a' tigrisnél, rókánál, matskánál.

68. §. 15. *Ravaszág érzéke.* A' külfül felett és előtt. Nagy hadi vezéreknél, ministereknél, ügyvédeknel. Az állatok között a' rókánál, görénynél, nyestnél, matskánál, agaraknál. Azért hajol a' ravasz, mintha vállai közzé akarná ezen műszert nyomni. A' ravasz olasz ezen helyet vakarja, midőn esze fortélyon jár.

69. §. 16. *Tolvajság érzéke.* Az előbbi előtt. Nevezetesen passionatus tolvajoknál, Kalmukkoknál, szarkáknál.

70. §. 17. *Magasság érzéke.* (Höhe Sinn) Hátul középen, felül. Azért hordja a' felfuvalkodott mint mondják az orrát fent. Meg van ez a' kőszáli őznél, sasnál; a' kerti őznél, bagolynál fűrjnél hibázik.

71. §. 18. *Ditsővágy és hiúság.* A' magasság érzék' mind a' két oldaláról. Gyakran találhatik tsudás kóborloknál (avanturier) Charlatanoknál, és igen gyakran fejérszemélyeknél. Az uralkodásra vágyó fejét inkább egyenesen tartja mintsem hátra.

72. §. 19. *Megfontolás' és vigyázás érzéke.* Mind a' két faltsont oldalán; azért látszik a' nyakszirt szegletesnek. Hogyha hibázik, könnyelműséget jelent. Ha valamit meg akarunk fontolni fejünket kevésbé hátra hajtjuk, és felnézünk, mintha ezen műszert akarnók segítségül hívni. Látható az őznél, vidránál, bagolynál.

73. §. 20. *Öszve hasonlító eles elme.* Egy hosszú domborodás a' homlok tsont függőleges közepén. Jó néptanítóknál és meseköltőknél.

74. §. 21. *Mélyelméssék.* Együtt az előbbenivel két oldalról. Nagy bölcseknél.

75. §. 22. *Elmésség (Witz)* Az ugynevezett homlok halmotskák, vagy szarvak.

76. §. 23. *Képzelő tehetség.* 20. 21. 22. Mintegy öszve forva. Észrevehető kivált a' gyermekeknél. Ha mélyen gondolkozunk, akkor homlokunkat lefüggesztjük, és kezünket reá tesszük. Esztelen tetteknel ide ütünk a' kezünkel.

77. §. 24. *Jószivűség.* Hosszas felemelkedés felül a' homlokon, hol ez hátra felé kezd domborodni. (Bonhommie) a' Juhoknál, kutyáknál, özöknél, galamboknál, szelid jó indulatu tehénnél, (a' vadnál hibázik.)

78. §. 25. *Vallásbeli buzgóság.* Felül a' tető közepén. Ha nagy, elosztja a' haját kétfelé. Ægyptusbeliek, Jesus fejek (Christus Köpfe) Az imádkozó fejét, egész testét ezen műszer után emeli.

79. §. 26. *Alhatatosság és makatsság.* Az előbbeni után. Az olyan ember egyenesen, meredten áll lábain.

80. §. 27. *Előadás' tehetsége.* A' homlok' egész felső részén egy kerekseget okoz; megvan jeles színjátzóknál.

81. §. Itt helyén van, ha valamit ezen tudomány' hiányosságairól szóllok. Minthogy pedig ezen pörbe senki sem szólhat nagyobb béléatással, és, olly részrehajlatlanul mint Hufeland, a' bölts és szinte olly nagy orvos, azért az ő ezen tudomány ellen tett kifogásait fogom előhozni, ki ezt mondja:

1., Ha a' kinyomulások azt bizonyítják, mit Gall állít, akkor semmi kivételnek nintsen helye. De Hufeland sok ollyat ösmér, p. o. nagy dagadt szemű embereket igen gyenge emlékező tehetségök mellett.\*

2., Operációknál már gyakran elvevődtek agydarabok, (tehát műszerek) a' tehetség hiánya nélkül.\*\*)

3. Nem tsak a' mennyiségét de minéműségét is fontolóra kell venni az agynak; mert p. o. kis emberek általjában lelkesebbek mint a' nagyok.\*\*\*)

4. Történhetnek az agyban beteges nagyobbodások valamint a' májban vagy a' lépben 's. a' t. ezek akkor tsalhatnak\*\*\*\*)

\*) 1) Nem minden tudomány Mathesis, és az egyes kivételek, kivált az empirikus és természetheli tudományokban, a' tételek valóságát semmivé nem tehetik.

2) Gall tsak azt mondja a' tehetség jelen volt, de hát ha nem mivelődött ki? hát ha elmulasztatott?

\*\*) Sok műszer kétszer van meg, sok atyafiságos egymás között, úgy hogy az egyik veszte után, a' másik veszi által annak működését (functiones vicariae physiologicae et pathologicae.)

\*\*\*) Hiszen Gall nem az absolutus hanem tsak a' relativus mennyiséget veszi, egybe hasonlítva a' test' nagyságával, az idegek' vastagságával; és így a' kitsinynek több agya lehet mint a' nagyok.

\*\*\*\*) Az életnek tetemes háborgása nélkül tsakugyan nehezen És mért nem számoltatnak ezek az esetek az a) 1. 2. alatt említett kivételekhez?



5) Az agy betegségek által kissebbedhet, és a kinyomás még is megmarad. \*)

6. Nem minden kinyomások az agytól jönek mert:

a. Gypslenyomatok azt bizonyítják hogy a' tsont lemezek (Kno henplatten) nem párhuzamosak,

b. A' gyurma (dyploë) is meggyülhet.

c. Az izmok' nagyobb hathatósága is okozhat többféle kinyomásokat, p. o. a' rágó izom.

d. A' homlok üregek tsalnak kiállások által.

e. Ütések, esések, vénus nyavalya 's a' f. okozhatnak kiállásokat. \*\*)

7. Az agynak minden tekervénye (gyri) egy műszer de ilyen mind a' két oldalon mintegy harmincz vagy on; tehát a' műszerek olly közel fognak egymáshoz járúlni, hogy igen könnyen össze is vegyülhetnek. \*\*\*)

Végtére Hufeländ ezen tudomány felől való véleményének következő resultatamát adja. „Ezen tanítmány való a' thecriában, de nem a' megjelenésben; vagy pedig: a' műszertudomány (organologia) való de a' műszer elesmerés (organoscopia) még tsak hihető.

Ha az orvosi tudományban a' diagnostica' tsalásait nézzük: akkor ezen itéletet még némünémükép kedvezőnek tarthatjuk. Apodicticus valóságot kívánni az illy új tudománytól szinte olly igazságtalanság lenne,

\*) Itt tsak az mondatik, hogy a' tehetség megvolt.

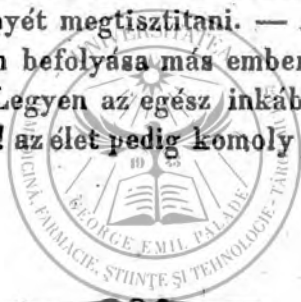
\*\*) Erre egészen meg lehet felelni az a) I. alatt valóval.

\*\*\*) Igenis való! hanem ez egyedül a' tudomány gyakorlását nehezíti, de azt semmivé nem teszi. Azután vagynak sok egymáshoz közellévő műszerek, mellyeknek működései olly atyafiságosak lehetnek, hogy egy nagyobb kiállás alatt a' léleknek egy fő tehetségét jelentik.

a' milyen nagy tudatlanságot mutatna. Ebben a' dologban a' valóság [megvi'sgálására egy mód lehet: azt t. i. számtalan példák által bebizonyítani. Minden esetre előmozdítja az emberesméret tudományát, ha a' többivel helyesen öszveköttetik.

82. §. Befejezésül még néhány regulákat az emberre figyelmezőhöz.

Ne legyen a' figyelmezésben félszeges. — Ezen értekezésnek minden részeit kösse egybe. — Legyen bölts ecclecticus. — Ne hirtelenkedjék. — Delibera diu. — Iparkodjék emberekkel való társalkodás által, testökről felvett véleményét megtisztítani. — Az egész megítélésnek ne legyen befolyása más emberek eránt való viseletünkbe. — Legyen az egész inkább gyönyörköd-tető foglalatosság! az élet pedig komoly — 's az ember kifejthetetlen!



## T é t e l e k.

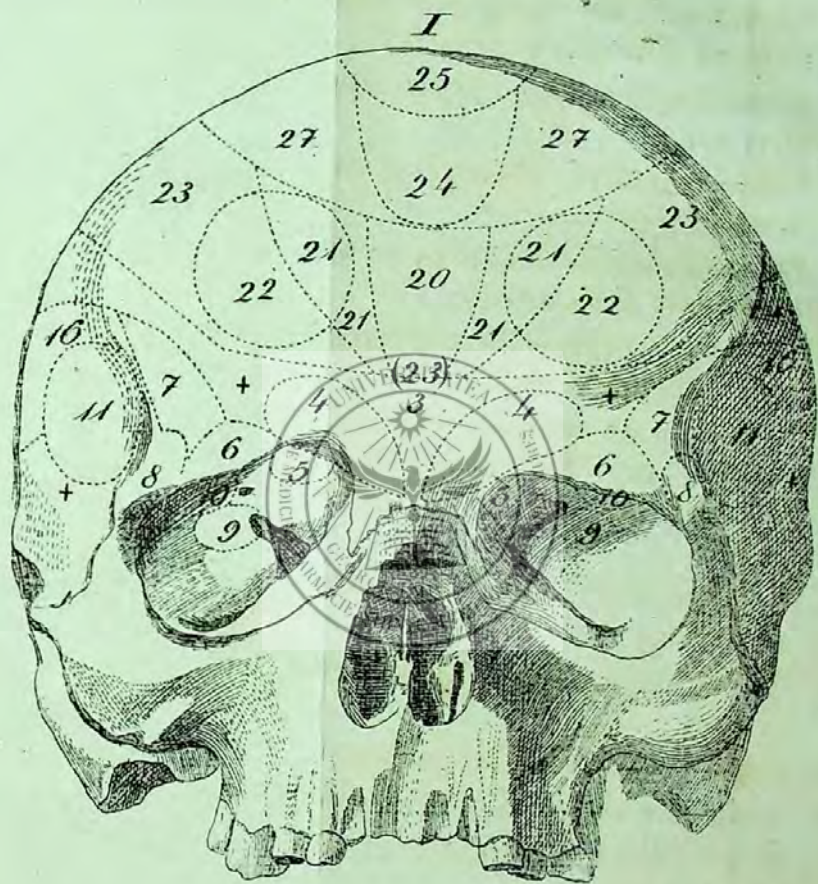
---

1. Nincs szoros határ a' gyógyszerek és a' közéletük között.
  2. *A' műszertan való ; a' műszerelesmérés kétséges.*
  3. Meggyőződés a' buja senyvét higannyal, ennek következtétét gyakorta vasannyal orvosoljuk.
  4. *A' hasonyszenyvnek van némelly haszna orvosi tudományunkra nézve.*
  5. Napkeleti Cholerának nevezetes jelenése a' görts.
  6. A' Cretinség nem tsontsenyv, sem görvény, sem hosszas vizagy, hanem ezekből lett jármányos-örökletes keverék.
  7. Ne tsupán szükségből betsüljük az orvost.
  8. A' hangtömesz melybeli betegségeknel használándó.
  9. Jobb a' kórházi gyakorlás, a' házi orvosgyakorlásnál.
  10. *Hallás a' külérzékek' nemesebbike.*
  11. Az állat és a' növény-ország között poláris viszony van.
  12. A' belférgék önkényesen lettek.
-

## T h e s e s.

---

1. Limes strictus inter remedia pharmaceutica et diaetetica non est.
  2. *Craniologia realis, cranioscopia problematica est.*
  3. Venere devicta, Mercurius saepe Marte debellandus.
  4. *Homoiopáthiae omne in re medicameritum denegare iniquum est.*
  5. Cholerae orientalis symptoma momentosum spasmus est.
  6. Cretinismus neque rhachitis, nec scrophula, nec hydrocephalus internus est; sed mixtum horum endemico - haereditarium.
  7. Medicus non tantum ob necessitatem honorandus.
  8. Shtetoscopum in morbis pectoris adhibendum.
  9. Praxis nosocomialis praestat civili.
  10. *Auditus nobilissimus sensuum externorum.*
  11. Inter regnum animale et vegetabile polaris est relatio.
  12. Enthelminta generatione aequivoca orta.
-



II.



III.

